

Specjalne potrzeby edukacyjne uczniów niedostosowanych społecznie – wybrane aspekty

IRENA MUDRECKA

Uniwersytet Opolski
ORCID: 0000-0001-8614-9727

Specjalne potrzeby edukacyjne – pojęcie i uregulowania prawne

Pojęcie „specjalne potrzeby edukacyjne” jest różnorodnie definiowane. Najogólniej można powiedzieć, że specjalne potrzeby edukacyjne to potrzeby uczniów, którzy mają większe niż ich koledzy/koleżanki trudności w uczeniu się, bez względu na ich przyczyny¹. Marta Bogdanowicz zwraca uwagę, iż specjalne potrzeby edukacyjne odnoszą się do tej kategorii uczniów, którzy nie potrafią wypełniać wymagań określonych w powszechnie obowiązującym programie edukacyjnym, gdyż mają znacznie większe trudności w uczeniu się niż ich rówieśnicy. Są oni w stanie kontynuować naukę, jednakże potrzebują pomocy pedagogicznej w formie specjalnego programu nauczania i wychowania, metod dostosowanych do ich potrzeb, możliwości i ograniczeń. Dlatego powinni oni być nauczani przez wykwalifikowaną kadrę pedagogiczną,

---

¹ K. Sipowicz, T. Pietras, *Wprowadzenie do pedagogiki inkluzyjnej (włączającej)*, Wrocław 2017, s. 7–8.

przygotowaną do udzielania profesjonalnej pomocy psychologiczno-pedagogicznej². W roku 2008 Minister Edukacji Narodowej powołał zespół ekspertów ds. Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych, który zaproponował następującą definicję: „Dzieci i młodzież ze specjalnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi to te, u których stwierdza się spektrum objawów utrudniających lub uniemożliwiających funkcjonowanie: ruchowe, sensoryczne, poznawcze, w zakresie komunikacji, emocjonalno-społeczne i/lub psychiczne, wpływających na jakość życia i pełnienie ról społecznych teraz i/lub w przyszłości [...], u których stwierdza się zagrożenie niepełnosprawnością, wszelkie dysfunkcje, dysharmonie lub niesprawności mogące mieć negatywny wpływ na dalszy rozwój”³. Ważnym ustaleniem jest to, że dzieci ze specjalnymi potrzebami rozwojowymi to dzieci od urodzenia do rozpoczęcia nauki w szkole. Natomiast dzieci i młodzież od momentu rozpoczęcia nauki w szkole do jej ukończenia określa się mianem dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

W Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach zdefiniowano 12 grup dzieci i młodzieży o specjalnych potrzebach edukacyjnych, które wymagają objęcia pomocą psychologiczno-pedagogiczną. Wymieniono wśród nich uczniów:

- z niepełnosprawnością,
- niedostosowanych społecznie,
- zagrożonych niedostosowaniem społecznym,
- z zaburzeniami zachowania lub emocji;
- ze szczególnymi uzdolnieniami;
- ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się;
- z deficytami kompetencji i zaburzeniami sprawności językowych;
- z chorobą przewlekłą;
- znajdujących się w sytuacji kryzysowej lub traumatycznej;
- z niepowodzeniami edukacyjnymi;
- z zaniedbaniami środowiskowymi związanymi z sytuacją bytową ucznia i jego rodziny, sposobem spędzania czasu wolnego i kontaktami środowiskowymi;

² M. Bogdanowicz., *Uczeń o specjalnych potrzebach edukacyjnych*, „Psychologia Wychowawcza” nr 3/1995, s. 216.

³ L. Zaremba, *Specjalne potrzeby rozwojowe i edukacyjne dzieci i młodzieży*, Warszawa 2014, s. 16.

- z trudnościami adaptacyjnymi związanymi z różnicami kulturowymi lub ze zmianą środowiska edukacyjnego, w tym związanych z wcześniejszym kształceniem za granicą⁴.

Powyższy katalog uczniów wymagających pomocy psychologiczno-pedagogicznej nie jest katalogiem zamkniętym, gdyż ustawodawca użył terminu „w szczególności”, co wskazuje, iż wymienione są jedynie najczęściej występujące przesłanki i nie wyklucza się występowania innych. Poza tym należy zauważyć, iż w przytoczonym katalogu znajdują się pojęcia o różnych zakresach znaczeniowych – czasami wąskich, a czasami bardzo szerokich – które swoim zakresem obejmują inne pojęcia. Przykładowo, znaczenie pojęcia zagrożony niedostosowaniem społecznym jest bardzo szerokie, gdyż zagrożonymi niedostosowaniem społecznym są wszystkie dzieci i młodzież, które wrażliwość w niekorzystnych warunkach środowiskowych. Jeśli dziecko wrażliwość w środowisku rodzinnym, które można ocenić jako dysfunkcyjne z uwagi na występowanie u co najmniej jednego z rodziców np. nadużywania alkoholu, choroby psychicznej, choroby przewlekłej lub rodzina jest dotknięta problemem ubóstwa – to należy uznać, że jest zagrożone niedostosowaniem społecznym i należy uruchomić działania z zakresu szeroko rozumianej profilaktyki społecznej. Co więcej, o zagrożeniu niedostosowaniem społecznym możemy mówić wtedy, gdy dziecko objawia pierwsze symptomy niedostosowania społecznego, ale jeszcze nie doszło do pełnoobjawowego zaburzenia i utrwalenia się negatywnych reakcji na bodźce środowiskowe. Niewątpliwie o zagrożeniu niedostosowaniem społecznym możemy mówić w sytuacji gdy występują takie zjawiska, jak: zaburzenia zachowania lub emocji, trudności w uczeniu się, deficyty kompetencji społecznych i komunikacyjnych, stan choroby przewlekłej, sytuacja kryzysowa lub traumatyczna, niepowodzenia edukacyjne, zaniedbania środowiskowe związane z sytuacją bytową ucznia i jego rodziny, ryzykowne sposoby spędzania czasu wolnego oraz trudności adaptacyjne związane z różnicami kulturowymi lub ze zmianą środowiska edukacyjnego, czyli te zjawiska, które zostały w wyżej wymienionym katalogu (w § 2.2 wyżej wymienionego rozporządzenia).

Rozporządzenie, które określa warunki organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży posiadających orzeczenie o potrzebie

⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, (Dz. U. z 2020 r. poz. 1280; zm. Dz. U. z 2022 r., poz. 1593).

kształcenia specjalnego, definiuje w paragrafie pierwszym kategorii uczniów, które są tą regulacją prawną objęte. Są to:

1. uczniowie niepełnosprawni, czyli niesłyszący, słabosłyszący, niewidomi, słabowidzący, z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją, z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, umiarkowanym lub znacznym, z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera, i z niepełnosprawnościami sprzężonymi,
2. uczniowie niedostosowani społecznie,
3. uczniowie zagrożeni niedostosowaniem społecznym, wymagający stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy⁵.

Zgodnie z powyższym rozporządzeniem kształcenie, wychowanie i opiekę dla uczniów niedostosowanych społecznie organizuje się: w szkołach (ogólnodostępnych, ogólnodostępnych z oddziałami integracyjnymi, integracyjnych, ogólnodostępnych z oddziałami specjalnymi, specjalnych, w tym szkołach specjalnych przysposabiających do pracy) oraz w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych na każdym etapie edukacyjnym⁶. Natomiast kształcenie, wychowanie i opiekę dla uczniów zagrożonych niedostosowaniem społecznym organizuje się we wszystkich typach szkół wymienionych powyżej i dodatkowo w specjalnych ośrodkach wychowawczych na każdym etapie edukacyjnym⁷.

Specyfika specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów niedostosowanych społecznie

Osobami niedostosowanymi społecznie nazywamy jednostki, które nie są skłonne do pełnienia ról społecznych wskutek negatywnego ustosunkowania się wobec oczekiwań społecznych, a więc przeszkody w realizacji przypisanych

---

⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz. U. z 2020 r., poz. 1309).

⁶ We wrześniu 2022 r. na podstawie ustawy z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Dz. U. z 2022 r., poz. 1700) do systemu wprowadzono nową placówkę resocjalizacyjną – okręgowe ośrodki wychowawcze.

⁷ Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania..., op. cit., § 3. 1.

ról społecznych tkwią przede wszystkim w subiektywnym odbiorze świata zewnętrznego, zaburzającym motywację i inne struktury osobowości⁸. Oznacza to, że uczniowie niedostosowani społecznie nie posiadają obiektywnych przeszkód (takich, które np. mają dzieci niepełnosprawne intelektualnie, niewidzące czy niesłyszące), które uniemożliwiałyby im możliwość efektywnego wypełniania wymagań szkolnych prowadzących do osiągnięcia sukcesu szkolnego. Ich niepowodzenia szkolne mają swoje źródło przede wszystkim w braku motywacji do nauki, co jest konsekwencją zaburzeń w rozwoju i zaspokajaniu potrzeb psychicznych, związanych najczęściej z deprivacją podstawowych potrzeb psychicznych oraz z zaburzeniami w zakresie oceny prawdopodobieństwa osiągnięcia celu, jakim jest zaspokojenie potrzeb psychicznych, co jest najczęściej spowodowane niską samooceną.

W pracy wychowawczej zawsze należy opierać się na rzetelnej i trafnej diagnozie, co jest szczególnie istotne w pracy z uczniami niedostosowanymi społecznie gdyż podstawą nawiązania kontaktu psychicznego (mającego walor resocjalizacyjny) z wychowankiem jest jego akceptacja, możliwa w przypadku zrozumienia jego problemów i specyficznej sytuacji psychospołecznej, która zawsze jest indywidualna i subiektywna. Ewa Wysocka szeroko i kompetentnie uzasadniła konieczność stosowania w diagnozie resocjalizacyjnej (i działaniach postdiagnostycznych) modelu komplementarnego, w którym dominującą rolę odgrywa diagnoza pozytywna skoncentrowana na odkrywaniu i opieraniu się w procesie zmiany na zasobach i potencjałach jednostki i jej środowiska (czynnikach chroniących), a diagnoza negatywna, czyli czynników ryzyka, wypełnia tu jedynie rolę wspomagającą, umożliwiającą identyfikowanie i eliminowanie istniejących blokad rozwojowych⁹. W projektowaniu oddziaływań resocjalizacyjnych należy więc odwoływać się do mocnych stron wychowanka, jego zalet, sił, talentów, zainteresowań, które mogą służyć za swoistą „dźwignię”, a praca nad ich rozwojem będzie dla niego źródłem przyjemności, satysfakcji, sposobem na zaspokajanie własnych potrzeb i drogą do dowartościowania się. Tak więc możliwość dobrania jak najbardziej efektywnych oddziaływań resocjalizacyjnych zależy od efektów diagnozy pozytywnej. Odnalezienie tych

⁸ I. Mudrecka, *Z zagadnień pedagogiki resocjalizacyjnej*, Opole 2004, s. 32.

⁹ E. Wysocka, *Model ryzyka i dobrego życia jako egzemplifikacja głównych idei w pedagogice resocjalizacyjnej w kontekście „resocjalizacji pozytywnej”* [w:] *Eksplicytne ujęcie procesu resocjalizacji. Horyzonty pedagogiczne*, red. E. Łuczak, S. Przybyliński, J. Żeromska-Charlińska, Olsztyn 2014, s. 125–143.

alternatywnych sposobów na zaspokojenie istotnych potrzeb dla podopiecznego jest kluczem do sukcesu resocjalizacyjnego, gdyż w takim przypadku zachowania niezgodne z normami społecznymi tracą swoją funkcjonalność i w sposób naturalny ulegają wygaszaniu, czyli zanikają. Koncentracja w procesie diagnostycznym jedynie na zaburzeniach i dążenie do eliminacji zaburzeń skazane jest na niepowodzenie, gdyż nie daje się uczniowi żadnej konstruktywnej alternatywy. Nie można w taki sposób zbudować nowej jakości życia¹⁰.

Diagnoza dotycząca specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów niedostosowanych społecznie powinna koncentrować się na rozpoznaniu:

- sprawności funkcji orientacyjno-intelektualnych – poprzez poznawanie wiedzy wychowanek o sobie, innych ludziach i świecie (np. czy występują zniekształcenia poznawcze), umiejętności logicznego myślenia i wyciągania racjonalnych wniosków;
- hierarchii wartości wychowanków, ich celów życiowych, również procesu internalizacji norm społecznych;
- kompetencji społecznych, w tym poczucia własnej skuteczności, optymizmu życiowego, poczucia humoru, asertywności, umiejętności komunikacyjnych;
- motywacji (zewnętrznej/wewnętrznej) – czy wychowanek kieruje się kontrolą zewnętrzną czy wewnętrzną, na jaki rodzaj wzmocnień (kary lub nagrody) wychowanek jest podatny;
- mechanizmu samokontroli – czy wychowanek potrafi wytrwale dążyć do celu, ma umiejętność odraczania gratyfikacji własnych potrzeb, czy jest odporny na sytuacje pokusy,
- poczucia odpowiedzialności – czy wychowanek potrafi przewidywać konsekwencje swoich działań, akceptuje konieczność ponoszenia konsekwencji swoich działań, czy jest gotowy do ponoszenia odpowiedzialności negatywnej i odpowiedzialności pozytywnej.

Trudności w wypełnianiu roli ucznia w szkole przez dzieci i młodzież niedostosowaną społecznie prowadzą do kształtowania się ich negatywnej postawy wobec szkoły, nauczycieli, obowiązków szkolnych, a czasami nawet wobec kolegów z klasy szkolnej. Jednakże źródłem tych problemów najczęściej jest brak motywacji do nauki wynikający z zaburzeń w sferze rozwoju potrzeby poznawczej. Wiemy, że potrzeba poznawcza rozwija się pod warunkiem, że

---

¹⁰ I. Mudrecka, *Resocjalizacyjna przemiana. Warunki, mechanizmy, wspomaganie*, Opole 2018, s. 13.

podstawowe potrzeby są zaspokojone (począwszy od potrzeby pokarmowej a skończywszy na potrzebie bezpieczeństwa i potrzebie kontaktów emocjonalnych) i równocześnie dziecko jest stymulowane do rozwoju poprzez dostarczanie mu doświadczeń emocjonalnych, takich jak doświadczenie nowości, zaciekawienia, przyjemnych doznań wynikających z poznawania świata i doświadczania sukcesów w procesie uczenia się nowych umiejętności. Zaspokajanie podstawowych potrzeb psychicznych wychowanka (co oczywiście wymaga współpracy z rodzicami) jest drogą do przełamywania blokad w zakresie rozwoju potrzeb wyższych, w tym potrzeby poznawczej, potrzeby sensu życia, potrzeby twórczości. Z drugiej strony, aby zaspokajanie potrzeby (w tym przypadku potrzeby poznawczej) stało się celem ucznia uruchamiającym działanie, czyli motywację do nauki, uczeń musi wierzyć, że jest w stanie ten cel osiągnąć. Do tego potrzebna jest pozytywna i adekwatna samoocena. Niską samoocenę ucznia można podwyższyć poprzez kształtowanie jego poczucia własnej skuteczności. Nauczyciel musi więc stawiać przed wychowankiem takie wymagania, które jest on w stanie wypełniać i na tej podstawie odkrywać, że jest w stanie osiągać sukcesy. Równocześnie organizowanie sytuacji wychowawczych musi wspomagać u wychowanka kształtowanie jego kompetencji społecznych. Nie można również zapomnieć o tym, że część uczniów niedostosowanych społecznie doświadcza specyficznych trudności w uczeniu się (dysleksja, dysgrafia, dyskalkulia, dysortografia), które wymagają uruchomienia dodatkowych zajęć terapeutycznych.

Powyższe kierunki pracy wymagają współpracy z rodzicami, ale przede wszystkim z samym uczniem. Bez aktywizacji ucznia w proces rozwiązywania powyższych problemów nauczyciel ma niewielkie możliwości osiągnięcia sukcesu. Dlatego jest on odpowiedzialny za motywowanie ucznia do pracy nad sobą, za pomoc uczniowi w procesie krystalizowania jego celów, za podtrzymywanie wiary w osiągnięcie sukcesu, za aktywizowanie go do działania i dostarczanie mu wsparcia społecznego. Oddziaływania wychowawcze mające walor resocjalizacyjnych powinny koncentrować się na wspomaganium wychowanka w procesie odkrywania przez niego własnych mocnych stron, budzenia wiary we własne możliwości, dążenia do zrozumienia siebie, innych ludzi i związków przyczynowo-skutkowych rządzących w świecie, jak również na pomocy w odnajdywaniu sensu życia¹¹.

---

¹¹ I. Mudrecka, *Resocjalizacyjna...*, op. cit., s. 55–60.

W pracy z uczniem niedostosowanym społecznie ważnym elementem umożliwiającym osiągnięcie celów resocjalizacyjnych jest przestrzeganie zasad pracy, które wynikają z ortodydaktyki. Małgorzata Zaremba-Przybysz¹² wymienia następujące zasady: zasada indywidualizacji, zasada pomocy w nauce, zasada dominacji wychowania, zasada aktywności (aktywizacji), zasada dostosowania zadań do możliwości poznawczych ucznia, zasada treści kształcących, zasada nauczania zespołowego oraz zasada systematyczności.

Indywidualne Programy Edukacyjno-Terapeutyczne

Zgodnie z uregulowaniami prawnymi Indywidualny Program Edukacyjno-Terapeutyczny (IPET) powinien zawierać:

1. zakres i sposób dostosowania odpowiednio programu wychowania oraz wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia, w szczególności przez zastosowanie odpowiednich metod i form pracy z uczniem;
2. zintegrowane działania nauczycieli i specjalistów prowadzących zajęcia z uczniem, a także wychowawców grup wychowawczych prowadzących zajęcia z wychowankiem ukierunkowane na poprawę funkcjonowania ucznia, w tym – w zależności od potrzeb – na komunikowanie się ucznia z otoczeniem z użyciem wspomagających i alternatywnych metod komunikacji oraz wzmacnianie jego uczestnictwa w życiu przedszkolnym lub szkolnym, w tym w przypadku:
  - a) ucznia niepełnosprawnego – działania o charakterze rewalidacyjnym,
  - b) ucznia niedostosowanego społecznie – działania o charakterze resocjalizacyjnym,
  - c) ucznia zagrożonego niedostosowaniem społecznym – działania o charakterze socjoterapeutycznym;
4. formy i okres udzielania uczniowi pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz wymiar godzin, w którym poszczególne formy pomocy będą realizowane;
5. działania wspierające rodziców ucznia oraz – w zależności od potrzeb – zakres współdziałania z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, w tym

¹² R. Gardian-Miałkowska, E. Weremczuk, M. Przybysz-Zaremba, *Specjalne potrzeby edukacyjne w praktyce pedagogicznej. Wybrane obszary i rozwiązania*, Toruń 2020, s. 150–153.

- poradniami specjalistycznymi, placówkami doskonalenia nauczycieli, organizacjami pozarządowymi, innymi instytucjami oraz podmiotami działającymi na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży, a w przypadku przedszkoli, innych form wychowania przedszkolnego, szkół i oddziałów – również ze specjalnymi ośrodkami szkolno-wychowawczymi, młodzieżowymi ośrodkami wychowawczymi i młodzieżowymi ośrodkami socjoterapii;
6. zajęcia rewalidacyjne, resocjalizacyjne i socjoterapeutyczne oraz inne zajęcia odpowiednie ze względu na indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne ucznia;
  7. zakres współpracy nauczycieli i specjalistów, a także wychowawców grup wychowawczych, z rodzicami ucznia;
  8. w przypadku uczniów niepełnosprawnych – w zależności od potrzeb – rodzaj i sposób dostosowania warunków organizacji kształcenia do rodzaju niepełnosprawności ucznia, w tym w zakresie wykorzystywania technologii wspomagających to kształcenie;
  9. w zależności od indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia wskazanych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego lub wynikających z wielospecjalistycznych ocen – wybrane zajęcia wychowania przedszkolnego lub zajęcia edukacyjne, które są realizowane indywidualnie z uczniem lub w grupie liczącej do pięciu uczniów¹³.

Powyższy przepis prawny jednoznacznie określa, jakie działania powinny być podjęte przez kadre pedagogiczną wobec uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Oczywistym jest, iż wobec ucznia niepełnosprawnego uruchamia się działania o charakterze rewalidacyjnym, natomiast wobec ucznia niedostosowanego społecznie – działania o charakterze resocjalizacyjnym. Natomiast zaskakujące jest ograniczenie interwencji wychowawczych wobec ucznia zagrożonego niedostosowaniem społecznym tylko do działania o charakterze socjoterapeutycznym. W literaturze przedmiotu utrwalił się bowiem pogląd, że dzieci i młodzież zagrożona niedostosowaniem społecznym powinna być objęta szeroko rozumianą profilaktyką społeczną, w tym skierowana nie tylko na dziecko, ale przede wszystkim na rodzinę. Działania

---

¹³ § 6.1. Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz. U. z 2020 r. poz. 1309).

socjoterapeutyczne ukierunkowane są na poprawienie funkcjonowania społecznego ucznia i rozwiązywanie jego problemów w relacjach interpersonalnych i grupowych, co nie zawsze jest postępowaniem adekwatnym lub wystarczającym do jego specjalnych i specyficznych potrzeb.

Uczeń niedostosowany społecznie w placówce resocjalizacyjnej

Justyna Siemionow uważa, że diagnoza wychowanka placówki resocjalizacyjnej i jego specyficznej sytuacji powinna koncentrować się na rozpoznaniu następujących obszarów:

- obszar poznawczy – funkcjonowanie intelektualne, motywacja do aktywności poznawczej, myślenie logiczne i wnioskowanie, zasób wiedzy ogólnej, zakres słownictwa czynnego i biernego;
- obszar społeczny – funkcjonowanie w grupie, wypełnianie i podejmowanie określonych ról społecznych, współpraca, sposób budowania relacji z rówieśnikami;
- obszar emocji – reakcje emocjonalne – adekwatne do sytuacji, kontrola emocji, identyfikacja źródeł emocji, sposób reagowania na sytuacje trudne;
- środowisko rodzinne – zasoby środowiska rodzinnego, na których można oprzeć pracę, czynniki ryzyka, funkcjonowanie psychospołeczne rodziców wychowanków¹⁴.

Rozporządzenie, które reguluje zasady pobytu wychowanków w placówkach resocjalizacyjnych, podkreśla, iż zajęcia resocjalizacyjne, socjoterapeutyczne i profilaktyczno-wychowawcze ukierunkowane są przede wszystkim na wspieranie wychowanków nowo przyjętych, na rozwijanie mocnych stron i zainteresowań wychowanków odpowiednio do ich możliwości psychofizycznych, na kształtowanie ich kompetencji indywidualnych i społecznych oraz na przygotowanie ich do samodzielnego funkcjonowania w życiu dorosłym i aktywności zawodowej¹⁵.

¹⁴ J. Siemionow, *Zmiana przekonań utrudniających adaptację społeczną u wychowanków Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego*, Warszawa 2016, s. 82.

¹⁵ § 19 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie publicznych placówek oświatowo-wychowawczych, młodzieżowych ośrodków wychowawczych, młodzieżowych ośrodków socjoterapii, specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych, specjalnych ośrodków wychowawczych, ośrodków rewalidacyjno-wychowawczych oraz placówek zapewniających opiekę i wychowanie uczniom w okresie pobierania nauki poza miejscem stałego zamieszkania (Dz. U. z 2017 r., poz. 1606).

Uregulowania prawne w wielu miejscach akcentują konieczność opierania się w postępowaniu wychowawczym na mocnych stronach wychowanków, na jego potencjałach rozwojowych, co wyznacza konieczność wykorzystywania zasad diagnozy pozytywnej¹⁶, o której była już mowa powyżej.

Zespół wychowawczy na podstawie przeprowadzonej diagnozy dokonuje konstatacji odnośnie występujących zagrożeń w rozwoju wychowanka i może zaklasyfikować go do jednej z czterech grup ryzyka:

- ryzyko emocjonalne – do tej grupy kwalifikuje się wychowanków o stałych problemach dotyczących ich emocjonalnego funkcjonowania związanych przede wszystkim z nieadekwatnym reagowaniem, brakiem umiejętności rozumienia własnych emocji, jak i innych osób;
- ryzyko społeczne – kwalifikują się tu uczniowie, którzy nie potrafią odgrywać przypisanych im ról społecznych, podejmują role społeczne wykraczająca poza ich wiek rozwojowy, mają trudności z nawiązywaniem i tworzeniem relacji interpersonalnych lub identyfikują się z grupą nieformalną mającą negatywny wpływ na ich rozwój;
- ryzyko wychowawcze – do tej grupy zaliczani są wychowankowie, którzy ujawniają trudności w funkcjonowaniu w placówce resocjalizacyjnej, zarówno na terenie szkoły, jak i internatu, polegające na nie wypełnianiu podstawowych obowiązków i wymagań;
- ryzyko edukacyjne – do tej grupy kwalifikowani są uczniowie mający określone deficyty poznawcze, głównie związane z wiedzą oraz umiejętnościami szkolnymi¹⁷.

Rozporządzenie nie określa jednolitego wzoru IPET-u, zespoły wychowawcze muszą je dostosować do specyficznych warunków danej placówki oświatowej. Rozporządzenie wskazuje jedynie rodzaj zajęć specjalistycznych oraz ich wymiar czasowy. Siemionow¹⁸ na podstawie własnego doświadczenia zdobytego w młodzieżowym ośrodku wychowawczym stwierdza, że IPET-y konstruowane dla uczniów niedostosowanych społecznie najczęściej składają się z następujących części:

¹⁶ E. Wysocka, *Diagnoza pozytywna w resocjalizacji. Model teoretyczny i metodologiczny*, Katowice 2015, s. 66–69.

¹⁷ J. Jezierska, J. Siemionow, *Teoretyczne i praktyczne wymiary procesu resocjalizacji nieletnich*, Gdańsk 2020, s. 150.

¹⁸ J. Siemionow, *Zmiana przekonań utrudniających adaptację społeczną u wychowanków Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego*, Warszawa 2016, s. 80–81.

- metryczka – zawiera dokładne dane osobowe wychowanka, aktualne adresy i numery telefonów do rodziców/opiekunów ustalone na podstawie dokumentacji, rozmów i wywiadów;
- analiza mocnych i słabych stron wychowanka – można traktować to jako diagnozę wstępną, wychowawca wpisuje tu własne obserwacje oraz informacje pozyskane od wychowanków, dane te stanowią punkt wyjścia do dalszej pracy z wychowankiem, na kolejnych etapach wpisywane są nowe czy też bardziej widoczne, ujawnione mocne strony podopiecznych, jak również ich deficyty;
- zainteresowania wychowanka – często wychowankowie nie są w stanie określić swoich zainteresowań, wychowawca odnotowuje to, jak również dopytuje, co chciałby robić, co interesuje wychowanka, czym się zajmował wcześniej, jak był zorganizowany jego czas wolny, czy wychowanek sam potrafi się czymś konstruktywnie zająć, czy potrzebuje jasnych, konkretnych zadań, czy jest niechętny do ich realizacji, czy też jest aktywny i zaangażowany;
- zakres i sposób dostosowania wymagań edukacyjnych – wychowawca prowadzący wpisuje najważniejsze informacje z orzeczenia poradni psychologiczno-pedagogicznej o potrzebie kształcenia specjalnego wychowanka, akcentując sposób indywidualizacji działań edukacyjnych, zarówno w szkole, jak i internacie. Określa również, wspólnie z psychologiem oraz wychowawcą klasy, na czym polega dostosowanie procesu edukacji w przypadku konkretnego wychowanka do jego potrzeb. Podstawowym celem dostosowania wymagań jest wyrównywanie szans edukacyjnych. Dostosowanie polega na takiej modyfikacji procesu edukacyjnego, która umożliwia uczniom sprostanie wymaganiom. Obszary dostosowania najczęściej obejmują warunki procesu edukacyjnego, to jest zasady, metody, formy, środki dydaktyczne oraz zewnętrzną organizację nauczania;
- zadania do realizacji – przyjmujemy, że każdy wychowanek bez względu na to, czy to jego pierwsza placówka czy kolejna, jest w okresie adaptacji około jednego miesiąca. Pierwsze zadania wiążą się zatem z przełamywaniem trudności związanych z wdrożeniem do obowiązujących zasad i norm oraz przyzwyczajaniem do nowych dla wychowanka warunków. W tej części jest też miejsce na naukę umiejętności życiowych związanych z higieną własną, dbałością o czystość pomieszczeń czy sprzęt placówki¹⁹.

---

¹⁹ Ibidem, s. 80–81.

Rodzice wychowanków informowani są o zasadniczych założeniach pracy resocjalizacyjnej z ich dzieckiem. O tych założeniach i planowanych działaniach informowany jest również sam wychowanek. IPET musi być zatwierdzony przez zespół wychowawczy: psychologa, pedagoga i pracownika socjalnego.

Zakończenie i wnioski

Problematyka specjalnych potrzeb edukacyjnych i ich diagnozy pojawia się coraz częściej w badaniach i opracowaniach naukowych, co jest wyrazem obserwowanego faktu, iż w placówkach oświatowych pojawia się coraz liczniejsza grupa dzieci – uczniów wymagających specjalistycznych oddziaływań. Zmiany w uregulowaniach prawnych w zakresie kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz udzielania im pomocy psychologiczno-pedagogicznej wychodzą naprzeciw oczekiwaniom społecznym. Reforma systemu oświaty przebiega w kierunku organizowania edukacji włączającej i realizowania idei inkluzji społecznej.

Podsumowując, chciałabym podkreślić, że wszystkie zamierzenia i plany oddziaływań resocjalizacyjnych wobec uczniów niedostosowanych społecznie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi powinny być zawarte w Indywidualnych Programach Edukacyjno-Terapeutycznych. Programy te powinny uszczegóławiać sposób dostosowania wymagań edukacyjnych wynikających z programu nauczania do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia oraz jego możliwości psychofizycznych. Programy te określają również rodzaj i zakres integrowanych działań specjalistów prowadzących zajęcia z uczniem indywidualnie i grupowo oraz formy i metody pomocy psychologiczno-pedagogicznej, a także projektują zajęcia rozwijające zainteresowania wychowanków.

BIBLIOGRAFIA:

LITERATURA

- Bogdanowicz M., *Uczeń o specjalnych potrzebach edukacyjnych*, „Psychologia Wychowawcza” nr 3/1995.
- Gardian-Miałkowska R., Weremczuk E., Przybysz-Zaremba M., *Specjalne potrzeby edukacyjne w praktyce pedagogicznej. Wybrane obszary i rozwiązania*, Toruń 2020.
- Jezierska J., Siemonow J., *Teoretyczne i praktyczne wymiary procesu resocjalizacji nieletnich*, Gdańsk 2020.

- Mudrecka I., *Resocjalizacyjna przemiana. Warunki, mechanizmy, wspomaganie*, Opole 2018.
- Mudrecka I., *Z zagadnień pedagogiki resocjalizacyjnej*, Opole 2004.
- Siemionow J., *Zmiana przekonań utrudniających adaptację społeczną u wychowanków Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego*, Warszawa 2016.
- Sipowicz K., Pietras T., *Wprowadzenie do pedagogiki inkluzyjnej (włączającej)*, Wrocław 2017.
- Wysocka E., *Diagnoza pozytywna w resocjalizacji. Model teoretyczny i metodologiczny*, Katowice 2015.
- Wysocka E., *Model ryzyka i dobrego życia jako egzemplifikacja głównych idei w pedagogice resocjalizacyjnej w kontekście „resocjalizacji pozytywnej”* [w:] *Eksplikatywne ujęcie procesu resocjalizacji. Horyzonty pedagogiczne*, red. E. Łuczak, S. Przybyliński, J. Żeromska-Charlińska, Olsztyn 2014.
- Zaremba L., *Specjalne potrzeby rozwojowe i edukacyjne dzieci i młodzieży*, Warszawa 2014.

AKTY PRAWNE

- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie publicznych placówek oświatowo-wychowawczych, młodzieżowych ośrodków wychowawczych, młodzieżowych ośrodków socjoterapii, specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych, specjalnych ośrodków wychowawczych, ośrodków rewalidacyjno-wychowawczych oraz placówek zapewniających opiekę i wychowanie uczniom w okresie pobierania nauki poza miejscem stałego zamieszkania (Dz.U. z 2017 r., poz. 1606).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz.U. z 2020 r., poz. 1309).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. z 2020 r., poz. 1280, zm. Dz. U. z 2022 r., poz. 1593).
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Dz.U. z 2022 r., poz. 1700).